

การปรับปรุงพันธุ์พืชเศรษฐกิจ

การส่งถ่ายยีนสู่พืช

เทคนิคการถ่ายยีนเข้าสู่พืชเป็นวิธีการสำคัญในการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางพันธุกรรมของพืชให้แสดงออกในลักษณะทางพันธุกรรมตามที่ต้องการ โดยวิธีส่งถ่ายสารพันธุกรรมจากภายนอกเข้าสู่เซลล์เป้าหมาย สารพันธุกรรมที่ทำการส่งถ่ายเกิดการแทรกเข้าเชื่อมต่อกับโครโมโซมของเซลล์หรือเนื้อเยื่อเป้าหมาย และเกิดการแสดงออกในลักษณะทางพันธุกรรมที่สารพันธุกรรมเหล่านั้นควบคุม รวมทั้งมีความสามารถในการถ่ายยีนลักษณะทางพันธุกรรมนั้นต่อไปยังรุ่นลูกเหมือนในพืชปกติได้ พืชที่ได้รับยีนจากแหล่งอื่นเข้าไปในส่วนของ จีโนม และสามารถแสดงลักษณะทางพันธุกรรมที่ยีนนั้นควบคุม เรียกว่า พืชแปลงพันธุ์ (transgenic plants)

พืชแปลงพันธุ์ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการผลิตพืชปลูกหลายชนิดให้มีคุณลักษณะที่ดีขึ้น รวมทั้งการลดข้อจำกัดของวิธีการปรับปรุงพันธุ์แบบดั้งเดิม เช่น การผสมพันธุ์พืช (hybridization) และการชักนำให้เกิดการกลายพันธุ์ (mutation) ซึ่งต้องใช้ระยะเวลายาวนานในการปฏิบัติ และลักษณะที่แสดงออกภายนอกเป็นการแสดง ออกของยีนจากภายใน จึงมักพบอิทธิพลจากการข่มการแสดงออกของยีนในลักษณะต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาในการปรับปรุงพันธุ์ รวมถึงมีโอกาสที่จะได้ลักษณะทางพันธุกรรม ที่ไม่ต้องการร่วมเข้ามาด้วย จากความหลากหลายทางพันธุกรรมที่ลดลงก่อให้เกิดปัญหาที่ไม่สามารถหาพืชตระกูลใกล้เคียงกับพืชปลูกมาใช้เพื่อการผสมในระบบการปรับปรุงพันธุ์ นอกจากนี้ลักษณะทางการเกษตรบางประการ เช่น ความต้านทานต่อโรคและแมลง ความต้านทานต่อสภาวะแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมปรากฏอยู่ในพันธุ์พืช ป่า หรือในสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นที่มีลักษณะทางพันธุกรรมห่างจากพันธุ์พืชที่นำมาปรับปรุง จึงไม่สามารถใช้วิธีการผสมพันธุ์พืชเพื่อผลิตพืชให้มีลักษณะที่ตรงตามความต้องการ ได้ พืชดัดแปลงพันธุกรรมจึงได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม หรือตัดทอนลักษณะบางประการของต้นพืช โดยการแทนที่ด้วยยีนควบคุมลักษณะทางพันธุกรรมที่ต้องการ

ทั้งที่ได้จากพืชในตระกูลเดียวกันหรือพืชต่างตระกูล กับพืชปลูกที่ต้องการดัดแปลงพันธุกรรม รวมทั้งยีนจากสิ่งมีชีวิตอื่น ทำให้ได้พืชปลูกที่มีลักษณะตามต้องการในเวลาอันรวดเร็ว และไม่มีผลกระทบจากยีนที่ไม่ต้องการเหมือนกับ การใช้วิธีการปรับปรุงพันธุ์แบบเดิม

ยีนควบคุมลักษณะทางพันธุกรรมที่นำมาใช้ในกระบวนการส่งถ่ายยีน สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ ยีนเพื่อการเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป็นยีนในกลุ่มที่ช่วยส่งผลต่อการเพิ่มปริมาณของผลผลิต เช่น ยีนต้านทานการเข้าทำลายของโรคและแมลง และยีนสร้างความทนทานต่อสภาพแวดล้อม บางชนิด กลุ่มที่ 2 คือ ยีนเพื่อการปรับปรุงคุณภาพของผลผลิต ซึ่งเป็นยีนในกลุ่มที่ช่วยปรับปรุงคุณภาพของผลผลิต เช่น ยีนชะลอการสุกแก่ของผลไม้ และยีนเพิ่มปริมาณแป้งและน้ำตาล

การส่งถ่ายยีนเข้าสู่พืชสามารถปฏิบัติได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับชนิด และเนื้อเยื่อของพืชที่นำมาใช้ในการส่งถ่ายยีน อาจแบ่งออกเป็น 2 วิธีการใหญ่ๆ คือ

ก. การส่งถ่ายยีนโดยตรง เป็นวิธีการส่งถ่ายยีนที่ต้องการเข้าสู่เนื้อเยื่อพืชเป้าหมายโดยตรง เช่น การส่งถ่ายยีนโดยใช้กระแสไฟฟ้า (electroporation) การส่งถ่ายยีนโดยใช้เข็มฉีดยา (microinjection) การส่งถ่ายยีนโดยใช้เครื่องยิงอนุภาค (biolistic technique)

ข. การส่งถ่ายยีนโดยใช้พาหะ เป็นวิธีการส่งถ่ายยีนที่ต้องการ โดยส่งถ่ายเข้าไปในพาหะ เช่น แบคทีเรีย หรือไวรัส ก่อนอาศัยกลไกของพาหะนำพา ยีนที่ต้องการเข้าสู่เนื้อเยื่อพืชเป้าหมาย เช่น การส่งถ่ายยีนโดยใช้แบคทีเรีย *Agrobacterium* (*Agrobacterium* mediated gene transfer) วิธีการส่งถ่ายยีนเข้าสู่พืชที่นิยมปฏิบัติในปัจจุบัน และประสบความสำเร็จในการถ่ายทอดยีนควบคุมลักษณะทางพันธุกรรมต่างๆ เข้าสู่พืชปลูกหลายชนิด ได้แก่ การส่งถ่ายยีนโดยใช้แบคทีเรีย และการส่งถ่ายยีนโดยใช้เครื่องยิงอนุภาค

1. การส่งถ่ายยีนโดยใช้แบคทีเรีย *Agrobacterium*

การส่งถ่ายยีนโดยใช้แบคทีเรียเป็น วิธีการนำยีนที่ต้องการเข้าสู่เซลล์พืช และเกิดกระบวนการเชื่อมต่อระหว่างสารพันธุกรรมที่ทำการส่งถ่ายกับจีโนมของพืช โดยอาศัยกลไกการเข้าทำลายพืชของแบคทีเรียในดินที่ชื่อว่า *Agrobacterium tumefaciens*

ซึ่งเป็นแบคทีเรียที่เข้าบุกรุก และเข้าทำลายพืชทางบาดแผล เป็นเชื้อสาเหตุของอาการปุ่มปม (crown gall) บริเวณลำต้นของพืชใบเลี้ยงคู่หลายชนิด จากความสามารถในการส่งถ่ายชิ้นส่วนดีเอ็นเอที่ทำให้เกิดโรคที่อยู่ บนดีเอ็นเอพิเศษ มีลักษณะเป็นวงแหวนขนาดเล็กภายในเซลล์ที่เรียกว่า Ti พลาสมิด (Tumour inducing plasmid) เข้าสู่เซลล์พืชบริเวณบาดแผล ชิ้นดีเอ็นเอจะเข้าเชื่อมต่อกับดีเอ็นเอบนโครโมโซมพืช ทำให้เซลล์พืช เกิดการเจริญเติบโตที่ผิดปกติ การส่งถ่ายยีนเข้าสู่พืชโดยใช้แบคทีเรีย *Agrobacterium* ทำโดยการแทนที่ยีนที่ก่อโรคด้วยยีนควบคุม ลักษณะที่ต้องการ แล้วให้แบคทีเรีย *Agrobacterium* ทำการส่งถ่ายเข้าสู่พืช เพื่อให้เกิดการแสดงออกในลักษณะตามที่ต้องการ

2. การส่งถ่ายยีนโดยใช้เครื่องยิงอนุภาค

การส่งถ่ายยีนโดยใช้เครื่องยิงอนุภาคเป็นวิธีการส่งถ่ายยีนเข้าสู่พืชด้วยวิธียิงยีนเข้าสู่เซลล์ ยีนที่ใช้จะนำมาเคลือบไว้บนอนุภาคโลหะขนาดเล็ก เช่น อนุภาคทองคำหรืออนุภาคทังสเตน ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวนำยีนเข้าสู่เซลล์โดยใช้แรงผลักดันจาก แหล่งต่าง ๆ เช่น แรงขับจากดินปืน แรงขับจากกระแสไฟฟ้า หรือแรงดันของก๊าซ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวผลักดันอนุภาคโลหะเข้าสู่เนื้อเยื่อเป้าหมายผ่านผนังเยื่อหุ้มเซลล์ภายใต้สภาวะสุญญากาศ และเกิดการเชื่อมต่อรหว่างยีนที่ต้องการกับโครโมโซมของเซลล์ เป้าหมายวิธีการส่งถ่ายยีนโดยใช้เครื่องยิงอนุภาคเป็นวิธีที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการส่งถ่ายยีนเข้าสู่พืชสำคัญบางชนิด เช่น กลุ่มพืชใบเลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ตอบสนองต่อการส่งถ่าย ยีนด้วยแบคทีเรีย *Agrobacterium*

เทคนิคการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อกับการผสมพันธุ์พืช

1. การเพาะเลี้ยงแคลลัส

แคลลัส (callus) คือเซลล์พื้นฐาน ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ยังไม่กำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาไปเป็นเนื้อเยื่อหรืออวัยวะใด เนื้อเยื่อพืชเกือบทุกชนิดสามารถนำมาชักนำการสร้างแคลลัสได้ ซึ่งการชักนำการสร้างแคลลัสเริ่มต้นจากการคัดเลือกเนื้อเยื่อพืชมาทำการเพาะเลี้ยงบนอาหารสังเคราะห์ที่มีธาตุอาหารพืชร่วมกับสารควบคุม

การเจริญเติบโตในระดับที่เหมาะสม เนื้อเยื่อพืชจะเกิดการแบ่งเซลล์พัฒนาเป็นแคลลัส

แคลลัสเป็นเนื้อเยื่อพื้นฐานของระบบการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช และนำมาใช้ประโยชน์หลายด้าน เช่น การขยายพันธุ์เพื่อชักนำให้เกิดต้นพืชปริมาณมาก ใช้ในกระบวนการผลิตเซลล์ไร้ผนัง (protoplast) การผลิตสารเคมี (secondary metabolites) การผลิตพืชให้ต้านทานต่อโรคแมลงศัตรูพืช และทนทานต่อสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งการใช้เป็นเนื้อเยื่อเป้าหมายในการเก็บรักษาเชื้อพันธุกรรม (cryopreservation)

2. การเพาะเลี้ยงเซลล์แขวนลอย

เซลล์แขวนลอย คือ เซลล์เดี่ยวๆ หรือกลุ่มเซลล์ขนาดเล็กที่ได้จากการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชในอาหารเหลวบนเครื่องหมุนเหวี่ยงอาหาร เนื้อเยื่อที่เหมาะสมต่อการชักนำให้เกิดเซลล์แขวนลอย ได้แก่ เนื้อเยื่อแคลลัส เพราะเป็นกลุ่มเซลล์ที่มีการเกาะตัวกันหลวมๆ ซึ่งง่ายต่อการกระจายออกเป็นเซลล์เดี่ยวๆ

ประโยชน์ที่ได้จากการเพาะเลี้ยงเซลล์แขวนลอย ได้แก่ การนำมาใช้ศึกษาถึงกระบวนการเมแทบอลิซึมภายในเซลล์ การศึกษาการทำงานของเอนไซม์และการแสดงออกของยีน ตลอดจนเพื่อการผลิตเซลล์ไร้ผนังและคัพภะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

3. การเพาะเลี้ยงคัพภะ

การเพาะเลี้ยงคัพภะ หมายถึง การ นำเอาคัพภะ (embryo) หรือต้นอ่อนของพืช ที่เพิ่งเริ่มพัฒนาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติจากถุงรังไข่ (embryo sac) ของพืช มาเพาะเลี้ยงบนอาหารสังเคราะห์ เพื่อให้เกิดเป็นแคลลัส หรือเกิดเป็นต้นพืชโดยตรง รวมทั้งการชักนำให้เกิดคัพภะจากเซลล์หรืออวัยวะอื่น เช่น ใบเลี้ยง ช่อดอกอ่อน เมล็ดอ่อน โดยชักนำให้เกิดคัพภะโดยตรง หรือชักนำให้เกิดแคลลัสแล้วพัฒนาเป็นคัพภะต่อไป ประโยชน์ของการเพาะเลี้ยงคัพภะ ได้แก่ การนำมาแก้ไขปัญหาค่าความงอก ของเมล็ดที่ต่ำในเมล็ดพืชบางชนิด หรือในเมล็ดของพืชที่เกิดจากการผสมข้ามชนิดหรือ ข้ามสกุล ที่ยากต่อการเจริญเติบโตและพัฒนา ในสภาพตามธรรมชาติ รวมทั้งแก้ไขปัญหาค่าการพักตัวที่ยาวนานของเมล็ดพืชบางชนิด

4. การเพาะเลี้ยงเซลล์ไร้ผนัง

เซลล์ไร้ผนัง (protoplast) คือ เซลล์ที่ปราศจากผนังเซลล์ (cell wall) เหลือแต่เยื่อหุ้มเซลล์ (cell membrane) ห่อหุ้มองค์ประกอบของเซลล์เอาไว้ สำหรับวิธีการกำจัดผนังเซลล์ที่ใช้อยู่มีด้วยกัน 2 วิธี คือ วิธีกล (mechanical method) โดยการสร้างบาดแผลหรือทำให้ผนังเซลล์เกิดการฉีกขาดจากใบมีดที่ผ่านการฆ่าเชื้อ แล้วทำให้เซลล์ที่เหลือหลุดออกจากผนังเซลล์ และ วิธีย่อยด้วยเอนไซม์ (enzymatic method) โดยใช้เอนไซม์พวก pectinase cellulase และ hemicellulase ย่อยผนังเซลล์ออก เนื้อเยื่อที่มีความเหมาะสมนำมาสกัดเซลล์ไร้ผนัง ได้แก่ เนื้อเยื่อที่มีอายุน้อย เช่น แคลลัส ใบอ่อน รากอ่อน และละอองเกสรตัวผู้

ประโยชน์ของการเพาะเลี้ยงเซลล์ไร้ผนัง ได้แก่ การนำมาใช้ในกระบวนการปรับปรุงพันธุ์ และการสร้างพืชพันธุ์ใหม่จาก พืชต่างสกุลโดยวิธีรวมเซลล์ไร้ผนัง รวมทั้งใช้เป็นเนื้อเยื่อเป้าหมายในระบบการส่งถ่ายยีน

5. การเพาะเลี้ยงอับละอองเรณู

การเพาะเลี้ยงอับละอองเรณู คือ การนำเอาอับละอองเรณู (anther) ที่ยังไม่เจริญเต็มที่ ซึ่งภายในบรรจุด้วยเซลล์ละอองเรณูที่อยู่ในระยะ 1 นิวเคลียส (uninucleate) มาทำการเพาะเลี้ยง โดยเริ่มจากการคัดเลือกช่อดอกอ่อนของดอกตัวผู้ที่ยังไม่แทงช่อดอก ออกสู่ภายนอก แล้วแยกเอาเฉพาะอับละอองเรณูนำมาเพาะเลี้ยงในอาหารสังเคราะห์ ประโยชน์ของการเพาะเลี้ยงอับละอองเรณู ได้แก่ การผลิตต้นพืชที่มีโครโมโซมชุดเดียว (haploid plant) เพื่อนำมาใช้ในระบบการปรับปรุงพันธุ์ และการผลิตพืชสายพันธุ์แท้ รวมทั้งเพื่อศึกษาการเจริญและพัฒนาของละอองเรณูสำหรับใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในกระบวนการผสมพันธุ์

6. การเก็บรักษาเนื้อเยื่อพืชในหลอดทดลอง

การเก็บรักษาพันธุ์หรือสายพันธุ์พืช มีความสำคัญต่องานด้านการปรับปรุงพันธุ์พืช เพราะการเก็บรักษาในรูปเมล็ดพันธุ์มีข้อจำกัดคือ ต้องปลูกพืชอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างเมล็ดที่ยังคงความมีชีวิตเมื่อนำมาเก็บรักษาไว้ในระยะเวลาอันยาวนาน นอกจากนี้ เมล็ดของพืชบางชนิดมีอายุสั้นและการติดเมล็ดน้อย หรือไม่สามรถติดเมล็ดได้ ด้วยเหตุนี้ วิธีการเก็บ

รักษาพันธุ์พืชในสภาพการเพาะเลี้ยงในหลอดทดลองจึงได้นำมาใช้ เพื่อลดข้อจำกัดของวิธีการใช้เมล็ดในการเก็บรักษาพันธุ์ โดยสามารถเก็บรักษาได้ในหลายลักษณะของชิ้นส่วนพืช ไม่ว่าจะเป็นเมล็ด ยอด ราก คัพภะ แคลลัสหรือเซลล์ไรฟ์นิ่ง และสามารถคงความมีชีวิตได้ในระยะเวลายาวนาน โดยเก็บในไนโตรเจนเหลวที่มีอุณหภูมิต่ำประมาณ -196 องศาเซลเซียส เมื่อต้องการนำเนื้อเยื่อมาใช้ ก็ละลายผลึกน้ำแข็งโดยแช่ในน้ำอุ่นอุณหภูมิ 37 - 40 องศาเซลเซียส จากนั้นก็ชักนำให้เนื้อเยื่อพัฒนา และเจริญเติบโตดังเดิม

การปรับปรุงพันธุ์และการผลิตเมล็ดพันธุ์

(Crop Improvement and Seed Production)

การปรับปรุงพันธุ์พืช (Crop Improvement) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงพันธุกรรมของพืช เพื่อให้ได้พันธุ์ใหม่ที่ดีกว่าเดิม ซึ่งอาจหมายถึงพันธุ์ที่ดีกว่าในแง่ของผลผลิต คุณภาพ ความต้านทานโรคและแมลง อายุเก็บเกี่ยว หรือทรงต้นและการเจริญเติบโต

การปรับปรุงพันธุ์พืชเป็นทั้งศิลป์และวิทยาศาสตร์ ที่ว่าการปรับปรุงพันธุ์พืชเป็นศิลป์นั้นเพราะในการคัดเลือกพันธุ์ นักปรับปรุงพันธุ์พืชใช้สายตาเป็นเครื่องตัดสินว่าพืชต้นใดดีหรือเลว ตรงกับความต้องการของคนหรือไม่ ดังนั้นจึงต้องมีความชำนาญและคุ้นเคยกับพืชชนิดนั้น ๆ เป็นอย่างดี จึงจะสามารถคัดต้นที่ดีออกมาจากต้นที่ไม่ดีได้ ส่วนการปรับปรุงพันธุ์เป็นวิทยาศาสตร์นั้น เพราะนักปรับปรุงพันธุ์ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์ด้านต่าง ๆ เป็นเครื่องช่วยในการตัดสินว่าพันธุ์ไหนดีที่สุด วิทยาการด้านต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ ความรู้ทางด้านพันธุศาสตร์ โรคและแมลง สถิติเพื่อการวางแผนและวิเคราะห์ผลทดลอง ฯลฯ

วิธีการปรับปรุงพันธุ์พืชนั้นทำได้หลายวิธี โดยมีหลักการใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

1. การนำพันธุ์ใหม่เข้ามาปลูก (Plant introduction) วิธีนี้เป็นการนำพันธุ์ดีจากต่างประเทศเข้ามาปลูก ซึ่งถ้าพันธุ์ที่นำเข้ามาสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม

แห่งใหม่ได้ ก็สามารถใช้ปลูกขยายพันธุ์ต่อไปได้เลย ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่สะดวก ประหยัด และรวดเร็วที่สุดวิธีหนึ่ง แต่โดยความเป็นจริงแล้วพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ ที่นำเข้ามาปลูกนี้ มักจะไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมแห่งใหม่ได้ทันที จึงอาจจะต้องทำการคัดเลือกพันธุ์ขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะเผยแพร่เป็นพันธุ์ดีต่อไป

2. การคัดเลือกพันธุ์ (Selection) หมายถึง การคัดเลือกพันธุ์พืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่เพื่อหาพันธุ์ที่ดีที่สุดเพียงพันธุ์เดียว พันธุ์ที่มีอยู่นี้อาจได้มาจากการรวบรวมพันธุ์จากท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งในประเทศหรือต่างประเทศก็ได้ หลังจากที่ปลูกพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อดูความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม จะคัดพันธุ์ที่ดีที่สุดไว้เพียง 1-2 พันธุ์เท่านั้น เพื่อเผยแพร่เป็นพันธุ์ดีต่อไป

3. การผสมพันธุ์พืช (Hybridization) หมายถึง การผสมพันธุ์พืชต่างชนิดหรือต่างพันธุ์กันเพื่อให้ได้พืชชนิดใหม่ หรือพันธุ์ใหม่ ๆ ที่ดีกว่าเดิมซึ่งแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

3.1 การผสมภายในสายพันธุ์ (Intravarietal hybridization) หมายถึง การนำพืชสายพันธุ์เดียวกันมาผสมกันเอง เพื่อรักษาพันธุ์ให้คงที่ เช่น การทำพันธุ์บริสุทธิ์เป็นต้น

3.2 การผสมข้ามสายพันธุ์ (Interspecific hybridization) หมายถึง การนำพืชคนละชนิดมาผสมกันเพื่อให้ได้พันธุ์ใหม่ที่ดีกว่าเดิม เช่น การผสมระหว่างถั่วลิสงพันธุ์เพาะปลูก กับถั่วลิสงพันธุ์ป่า เพื่อให้ได้ถั่วลิสงชนิดใหม่ที่มีความต้านทานต่อโรคดีขึ้น

3.3 การผสมข้ามสกุล (Intergeneric hybridization) หมายถึง การนำพืชคนละพวก (Genus) มาผสมกัน เช่น การผสมพันธุ์ระหว่างข้าวสาลีกับหญ้า

(*Triticum monococcum* X *Aegilops speltoides*) ทำให้ได้ข้าวสาลีพันธุ์ใหม่ที่ต้านทานต่อโรคราสนิมได้ดี การผสมระหว่างข้าวสาลีกับข้าวไรย์ (*Triticum aestivum* X *Secale cereale*) ทำให้เกิดพันธุ์พืชชนิดใหม่ในโลกเรียกว่า Triticale เป็นต้น

4. การปรับปรุงพันธุ์พืชโดยวิธีทำให้เกิดการกลายพันธุ์ (Mutation) หมายถึง การนำต้นพืชหรือชิ้นส่วนของพืช เช่น เมล็ด หัว ท่อนพันธุ์ ฯลฯ ไปทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางพันธุกรรมเพื่อสร้างพืชพันธุ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาให้มีลักษณะพิเศษ ซึ่งหาไม่ได้ในธรรมชาติ เช่น ลักษณะต้านทานโรคและแมลง สีของดอกหรือใบ เป็นต้น ซึ่งการทำให้เกิดการกลายพันธุ์นี้ อาจทำได้โดยใช้สิ่งที่ก่อให้เกิดการกลายพันธุ์

(Mutagens) หลายชนิด เช่น

4.1 รังสีชนิดต่าง ๆ (Ionizing radiation) เช่น รังสีเอกซ์ รังสีแกมมา เป็นต้น ซึ่งเป็นรังสีที่ได้จากเครื่องปฏิกรณ์ปรมาณู

4.2 แสงอุลตราไวโอเล็ต (Ultraviolet radiation) ซึ่งเป็นแสงที่มีความยาวช่วงคลื่นตั้งแต่ 10^{-6} ถึง 10^{-5} นาโนเมตร และมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า

4.3 สารเคมี (Chemical mutagens) เป็นสารเคมีที่มีคุณสมบัติ ทำให้เกิดการกลายพันธุ์ขึ้นได้เช่น Mustard gas, Ethyl methane sulfonate (EMS) เป็นต้น

การกลายพันธุ์นี้ปกติเกิดขึ้นได้เองในธรรมชาติ แต่เกิดในอัตราที่ต่ำมาก การกลายพันธุ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาตินี้เรียกว่า Spontaneous mutation ซึ่งตรงข้ามกับการกลายพันธุ์ที่เราชักนำให้มันเกิดขึ้นโดยใช้รังสีหรือสารเคมีชนิดต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ซึ่งการชักนำให้เกิดการกลายพันธุ์นี้เรียกว่า Induced mutation

วิธีการปรับปรุงพันธุ์พืชที่กล่าวมาแล้วจะต้องพิจารณาใช้ให้เหมาะสมกับชนิดของพืชที่จะทำการปรับปรุงด้วยโดยเฉพาะการผสมพันธุ์พืชซึ่งมีวิธีทำได้หลายอย่าง แล้วแต่ว่าจะจะเป็นพืชผสมตัวเอง พืชผสมข้าม หรือพืชที่สามารถขยายพันธุ์โดยใช้ส่วนอื่นของลำต้น

วิธีการปรับปรุงพันธุ์พืชผสมตัวเอง (Self - pollinated crops)

อาจทำได้หลายวิธีเช่น

1. การคัดเลือกพันธุ์แบบรู้ประวัติ (Pedigree selection)
2. การคัดเลือกพันธุ์รวม (Bulk - population breeding)
3. การผสมย้อน (Backcross breeding)

สำหรับวิธีการปรับปรุงพันธุ์พืชผสมข้าม (Cross - pollinated crops) อาจทำได้หลายวิธีเช่นกัน คือ

1. การทำลูกผสม (Hybrid) เช่น ลูกผสมเดี่ยว (Single cross) ลูกผสมคู่ (Double cross) ลูกผสมสามทาง (Multiple cross) เป็นต้น
2. การทำพันธุ์สังเคราะห์ (Synthetic variety) หรือลูกผสมรวม (Composite)
3. การคัดเลือกพันธุ์ซ้ำ (Recurrent selection)

การผลิตเมล็ดพันธุ์ (Seed Production) หมายถึง การขยายพันธุ์พืชที่ได้รับการปรับปรุงขึ้นมาใหม่ ให้มีปริมาณมากพอที่จะจำหน่ายแจกไปสู่เกษตรกร เมล็ดพันธุ์ที่ดีและมีมาตรฐาน จะต้องได้มาจากแปลงขยายพันธุ์ที่ปฏิบัติถูกต้องตามหลักวิธี มิฉะนั้นแล้วคุณภาพของเมล็ดหรือลักษณะประจำพันธุ์อาจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลงได้หลักการในการผลิตเมล็ดพันธุ์จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือ

1. ชนิดของพืช หรือ ชนิดของเมล็ดพันธุ์ เช่นเป็นพืชผสมตัวเองหรือผสมข้าม เป็นพันธุ์ที่ต้องมีการควบคุมการถ่ายละอองเกสรหรือไม่ หรือว่าเป็นพันธุ์ผสมเปิด (Open pollinated) เป็นต้น
2. การเลือกพื้นที่ปลูก โดยเฉพาะพืชผสมข้ามที่ต้องควบคุมการถ่ายละอองเกสร อาจจะต้องปลูกให้ห่างจากพืชชนิดเดียวกันมาก ๆ (Isolation) เพื่อป้องกันการผสมข้ามพันธุ์ เป็นต้น
3. การปลูกและการดูแลรักษาแปลงปลูก เช่น ใช้ระยะปลูกตามคำแนะนำ มีการกำจัดวัชพืชพ่นยากำจัดโรคและแมลงตามคำแนะนำ กำจัดต้นที่ปลอมปนมาทิ้งไป เป็นต้น
4. การเก็บเกี่ยวและการนวดหรือกระเทาะเมล็ด เช่น เก็บเกี่ยวเมื่อเมล็ดเจริญเติบโตและสุกแก่ทางสรีระวิทยา (Physiological maturity) นวดหรือกระเทาะด้วยเครื่องจักรหรือแรงคนหรือแรงสัตว์ โดยต้องคำนึงถึงผลเสียหายหรือการแตกหักของเมล็ดด้วย โดยเฉพาะถ้าเมล็ดถูกกระแทก หรือเสียดสีมาก ๆ อาจทำให้สูญเสียความงอกได้
5. การตากและอบเมล็ด ได้แก่ ตากด้วยแดดหรืออบด้วยเครื่องจนเมล็ดมีความชื้น ตามที่กำหนด เช่น 10 – 11 % สำหรับธัญพืช และ 8 – 9 % สำหรับพืชน้ำมัน
6. การคัดแยกทำความสะอาดเมล็ด เพื่อให้เมล็ดพันธุ์บริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งปลอมปน เช่น วัชพืช เศษดิน หิน ทราย เป็นต้น
7. การคลุกยาเพื่อป้องกันโรคและแมลง
8. การบรรจุหีบห่อเพื่อขายหรือเก็บไว้ใช้นาน ๆ ซึ่งหีบห่อควรจะป้องกันความชื้น และแมลงต่าง ๆ ได้
9. การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ เช่น เก็บไว้ในห้องเย็น เป็นต้น

เมล็ดพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ ที่สมาคม ICIA (International Crop Improvement

- ผู้รวบรวมและแหล่งรวบรวมและวันที่
- เครื่องหมายการค้า
- น้ำหนักสุทธิ
- อัตราความงอกและวันที่ทดสอบ
- ถ้ามีวัสดุอื่นผสม ต้องแจ้งชื่อ และอัตราส่วนผสม
- ถ้ามีสารเคมีอันตรายต้องแจ้งชื่อ และอัตราส่วนพร้อมแสดง
เครื่องหมายหัวกะโหลกกับกระดูกไขว้ พร้อมมีคำว่า " อันตราย " สีแดง

*****